
Příčiny jednotnosti hlasování a složení legislativních koalic v Senátu ve srovnání s Poslaneckou sněmovnou v letech 1998–2010*

KAMIL GREGOR, VLASTIMIL HAVLÍK**

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Brno

A Comparison of the Determinants of Voting Unity and Legislative Coalition Composition in the Senate and the Chamber of Deputies in the Czech Republic in 1998–2010

Abstract: This article aims to perform a first exploratory analysis of the legislative voting structure in the Czech Senate compared to the Chamber of Deputies in 1998–2010. It focuses on the determinants of voting unity of parliamentary party groups measured using the Rice index and on the determinants of the composition of legislative coalitions measured as the relative frequency of majorities formed by two parliamentary party groups voting together. The authors find that patterns of government coalitions are present in both the Senate as and the Chamber of Deputies: senatorial groups of government parties vote more uniformly and more often together than do opposition party groups. The Senate is also less ideological and more consensual than the Chamber of Deputies: a similar ideological profile of two parties in the Senate is a weaker determinant of their senatorial groups voting together. Voting majorities are in general much broader in the Senate than in the Chamber of Deputies.

Keywords: parliamentary party groups, party discipline, party unity, party cohesion, Rice index, roll-call voting, legislative behaviour, Senate, Czech Republic

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2013, Vol. 49, No. 4: 549–575

Úvod

Zatímco v jiných vyspělých zemích patří studium hlasování zákonodárců a šířeji výzkum parlamentů jakožto sociálních agregátů k zavedeným odvětvím politologie, v českém prostředí můžeme tuto problematiku oprávněně prohlásit za

* Text byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu „Volby, politické strany a prosazování zájmů“ (kód MUNI/A/0742/2012).

** Veškerou korespondenci směřujte na adresu Kamil Gregor, Katedra politologie, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Joštova 10, Brno 602 00, e-mail: kamil.gregor@gmail.com.

nedostatečně probádanou. Existuje pouze několik studií, které se zabývají dílčími aspekty této výzkumné oblasti v krátkých časových obdobích.¹

Zároveň platí, že všechny dosavadní studie legislativního chování českých zákonodárců se zabývaly pouze Federálním shromážděním nebo Poslaneckou sněmovnou. Můžeme-li říci, že Senát je do značné míry opomíjenou institucí například v oblasti volebních studií,² o studiu legislativního chování to platí zcela. Cílem tohoto článku je vyplnit tuto mezeru a provést první průzkumovou analýzu hlasování v Senátu a jeho srovnání s Poslaneckou sněmovnou, a to ve všech funkčních obdobích kromě prvního a aktuálního osmého (tedy v letech 1998–2010).³ Přitom se zaměříme na dva jevy: jednotnost hlasování zákonodárců ze stejného klubu a stranické složení legislativních koalic v Senátu. Jednotnost hlasování senátorského klubu definujeme jako míru, do jaké všichni členové klubu při hlasování volí stejnou variantu (pro návrh versus proti návrhu nebo zdržel se).⁴ Legislativní koalici definujeme jako skupinu zákonodárců, kteří se při hlasování vyslovili pro totožnou variantu (pro návrh versus proti návrhu nebo zdržel se), a to bez ohledu na jejich příslušnost ke klubu.

Porovnání struktury hlasování v Poslanecké sněmovně a v Senátu je cenné i z teoretického hlediska. Obě komory totiž existují ve společném institucionálním, společenském a politicko-kulturním prostředí, ale zároveň se významně liší, a to zejména svými pravomocemi, vztahem k vládě a volebním systémem používaným k rozdělování mandátů. Jedná se tak o vhodné případy pro systematickou komparaci, a to jednak újeji z hlediska teorie bikameralismu, která mimo jiné sleduje důsledky různého institucionálního uspořádání legislativních těles, tak šířeji z hlediska teorie legislativního chování, která studuje vliv množství různých druhů proměnných na jednání zákonodárců. Při provádění takové komparace totiž nelze sledované rozdíly přičíst vlivu „proměnných“, které mají stejnou hodnotu

¹ Olson [1994] dochází s odkazem na fluiditu a fragmentaci klubů a na časté změny příslušnosti poslanců k závěru, že Federální shromáždění se v letech 1990–1992 podobalo spíše americkému Kongresu než parlamentům západoevropských států. Reschová [1994], Kopecký [1995] a Kopecký, Hubáček a Plečický [1996] sledují vzrůstající důležitost politických stran pro fungování parlamentu a dokonalejší dělbu práce mezi zákonodárci v Poslanecké sněmovně oproti Federálnímu shromáždění. Kopecký [2000] analyzuje míru, do jaké jsou politické strany schopny vynucovat poslušnost svých poslanců. Linek a Rakušanová [2002, 2005] si všímají, že politické strany v Poslanecké sněmovně v letech 1998–2002 byly relativně méně jednotné, než je obvyklé v západoevropských zemích, a vysvětlují to početností legislativních koalic při přijímání zákonů. Noury a Mielcova [2005], Hix a Noury [2008] a Lyons a Lacina [2009] aplikují na výsledky hlasování v Poslanecké sněmovně prostorové statistické modely a následně interpretují jejich výsledky. Linek a Lacina [2011] sledují determinanty jednotnosti hlasování v Poslanecké sněmovně.

² Senátními volbami se zabývá pouze několik článků a statí [Chytilík 2005a, 2005b; Malcová 2010; Navrátil 2010; Gregor, Pink 2011] a pouze jediná monografie [Lebeda, Vlachová, Řeháková 2009].

³ První funkční období Senátu je vynecháno, protože pro ně nejsou k dispozici digitalizované výsledky hlasování, viz dále.

⁴ Zdržení se je z hlediska výsledku hlasování stejné jako hlasování proti, viz dále.

v obou případech, ale právě hodnotám proměnných, jimiž se od sebe tyto dva případy odlišují. Tento článek je prvním krokem k takové zevrubné komparaci.

Článek je rozdělen na tři části. V první části jsou stručně představena hlavní teoretická východiska výzkumu legislativního chování. Z nich jsou následně odvozeny testované hypotézy. Druhá část se věnuje jednotnosti hlasování. Měříme jednotnost senátorských klubů a srovnáváme ji s poslaneckými kluby ve stejném období. Nakonec pomocí mnohonásobného regresního modelování (*multiple regression modelling*) sledujeme efekty různých proměnných na jednotnost hlasování. Obdobnou strukturu má i třetí část článku, která se věnuje obměnám složení legislativních koalic v Senátu. I zde jsou po úvodním průzkumu daného jevu prezentovány mnohonásobné regresní modely, které zachycují efekty různých proměnných na relativní četnost společného hlasování dvou klubů.

Teoretický rámec studia hlasování zákonodárců

Owens [2003] rozlišuje tři druhy proměnných ovlivňujících hlasování v parlamentní komoře. Systémové proměnné působí na všechny zákonodárce a jsou obvykle velmi stabilní v čase. Patří sem zejména volební systém do dané komory a pravidla jejího fungování. Naopak kontextuální proměnné jsou specifické pro jednotlivá hlasování (především úloha hlasování v legislativním procesu a věcný obsah hlasování). Mezi tyto dvě úrovně můžeme vložit další dva druhy proměnných: stranické a individuální. Stranické proměnné působí na zákonodárce různých stran různým způsobem, ale zároveň jsou konstantní pro zákonodárce jedné strany. Jedná se například o velikost klubu, příslušnost strany k vládě či opozici, délku přítomnosti strany v dané komoře a podobně. Individuální proměnné se liší u jednotlivých zákonodárců bez ohledu na jejich členství ve straně. Jde například o pohlaví či členství v určitém orgánu komory, například ve výboru. Z individuálních proměnných lze pomocí agregace a desagregace dat konstruovat stranické proměnné a naopak. Například u každého zákonodárce je jeho vztah k vládě obvykle určený vládním statutem jeho strany. Stejně tak můžeme pro každou stranu vypočítat podíl zákonodárců, kteří jsou členy orgánů komory.

Výzkumný design prezentovaný v tomto článku umožňuje zachytit pouze stranické proměnné a individuální proměnné agregované na úroveň stran. Systémové proměnné by mohly být vzaty do úvahy v zásadě dvěma způsoby: buď na základě srovnávání velkého množství parlamentů s odlišnými hodnotami systémových proměnných, nebo podrobnou kvalitativní analýzou (například longitudinální studií sledující změny v chování zákonodárců po radikální změně hodnoty jedné ze systémových proměnných, dejme tomu po reformě volebního systému). Obě strategie ovšem přesahují možnosti tohoto článku, který pracuje se dvěma případy (Poslaneckou sněmovnou a Senátem) v dlouhém časovém období, kdy hodnoty systémových proměnných zůstávaly v zásadě stejné. Srovnává-

ním dvou případů lze zachytit odlišnosti, ovšem není možné přesně určit, jaký je relativní vliv různých systémových proměnných, jimiž se obě komory liší, na pozorované rozdíly v hlasování jejich členů. Vliv kontextuálních proměnných by v zásadě bylo možné zachytit pomocí složitějšího hierarchického modelu, který by zohledňoval jak vlastnosti jednotlivých zákonodárců, tak i vlastnosti konkrétních hlasování. I takový výzkumný design přesahuje rozsah tohoto článku, který je primárně chápán jako průzkumový. Jednoznačně jde ale o námět pro další výzkum v této oblasti.

Teoretická očekávání

Jednotnost hlasování

Analytická část článku je rozdělena na dva oddíly, čemuž odpovídají dvě sady prověřovaných hypotéz. Nejprve je zkoumána jednotnost senátorských klubů a její příčiny. Při stanovení testovaných hypotéz postupujeme podobně jako Linek a Lacina [2011], kteří sledovali tento jev pro Poslaneckou sněmovnu. To umožňuje srovnávat závěry tohoto článku s jejich zjištěními. Autoři konstatují, že *jednotnost hlasování je vyšší u vládních stran*, protože udržení jednotnosti je v řadě případů klíčové pro existenci vlády (například při hlasováních o důvěře vládě či o státním rozpočtu). Vládní strany mají navíc větší kontrolu nad obsazováním funkcí v dané komoře a obecně ve veřejné správě, díky čemuž mohou odměňovat zákonodárce vládní koalice za jejich disciplinovanost. Autoři dále sledují efekt velikosti vládní většiny a fragmentace opozice na jednotnost hlasování. Senát není v případě pádu vlády ohrožen rozpuštěním a celkově je vazba senátorů na vládu slabší, proto podle našeho názoru nemá význam prověřovat vliv těchto dvou proměnných. Naopak je smysluplné sledovat, zda příslušnost senátorských klubů ke stranám vládní koalice podporuje jejich jednotnost, protože senátoři vládních stran by měli mít zájem na prosazení vládních návrhů zákonů a naopak na zamítnutí návrhů zákonů opozice podobně jako vládní poslanci. Totéž platí i pro opoziční senátory.

Linek a Lacina dále konstatují, že *jednotnost hlasování klesá se zvětšujícím se počtem členů klubu*. Větší skupina zákonodárců je totiž pestřejší ve svých politických postojích a názorech, navíc rostou náklady na kontrolu hlasování a na vyjednávání kompromisů v rámci klubu. K tomu je třeba poznamenat, že v opačném směru může působit vliv dělby práce: straniční experti v klubech s větším počtem členů se mohou účinněji specializovat na dílčí témata a zbytek klubu pak hlasuje podle nich. Linek a Lacina nicméně s konceptem dělby práce mezi zákonodárci nepracují.

Jednotnost hlasování klubu může být rovněž snižována, pokud má některý z jeho členů s odlišnými politickými postoji možnost hlasovat s jiným klubem. Pravděpodobnost, že k tomu dojde, se zvyšuje, pokud jsou v parlamentní komoře přítomny strany s podobným ideologickým profilem. Řada autorů [například

Chytilík, Eibl 2011] ukazuje, že politický prostor v České republice je redukovatelný na relativně malý počet latentních dimenzí, přičemž zdaleka nejvýznamnější je dimenze levice–právice. Pro jednoduchost tedy operacionalizujeme ideologickou vzdálenost dvou klubů jako jejich vzdálenost v rámci této dimenze (viz dále). *Jednotnost hlasování klubu je tím nižší, čím blíže mu jsou jiné kluby na pravolevé škále.* Linek a Lacina [2011] pracují rovněž s proměnnou programová extremita strany. V Senátu se ovšem ve sledovaném období nacházeli zejména senátoři pravicových a středových stran,⁵ takže programová extremita velmi silně koreluje s ideologickou pozicí. Proto tuto proměnnou vypouštíme.

Podle Linka a Laciny [2011] může mít jednotnost hlasování dále vazbu na změnu podpory strany u voličů během funkčního období. Pokud podpora klesá, zákonodárci mohou mít zájem na tom, aby se distancovali od volebně nepopulárních návrhů a aby dali straně signál ke změně politiky. Jednotnost hlasování tedy klesá s tím, jak klesá její volební podpora. Proti tomu lze argumentovat, že klesá-li podpora strany, mohou její klub opustit nespokojení zákonodárci, což paradoxně zvyšuje jednotnost hlasování zbytku klubu. V případě Senátu není oprávněné očekávat, že by volební podpora strany měla nějakou vazbu na jednotnost hlasování senátorských klubů. Senátoři se totiž o svůj úřad uchází jako jednotlivci a jejich úspěch ve volbách nemusí být nutně podmíněn vysokou volební podporou strany, za kterou kandidují. Senátor navíc může kandidovat nezávisle na podpoře nějaké strany a až následně vstoupit do určitého klubu, což vazbu jeho potenciální voličské podpory na podporu strany dále zmenšuje. I tuto proměnnou proto vypouštíme.

Pokud jde o individuální charakteristiky zákonodárců, lze vzájemně porovnávat vliv dvou proměnných agregovaných na úroveň klubů: Podle sociologického přístupu *jednotnost hlasování klubu klesá se zvyšujícím se podílem nově zvolených zákonodárců*, protože u nich ještě nestačilo dojít k procesu politické socializace do hodnot a postojů jejich strany a reálií parlamentní politiky. Podle institucionalistického přístupu *jednotnost hlasování klubu roste se zvyšujícím se podílem zákonodárců s parlamentními funkcemi.* Rozdělování těchto funkcí je totiž jedním z hlavních nástrojů vedení klubu, jak odměnit disciplinovanost jeho členů, a tedy nepřímým indikátorem míry tohoto jevu v dané komoře. Obdobně jako Linek a Lacina využíváme ve druhé části práce mnohonásobný regresní model, jehož cílem je zachytit vliv jednotlivých proměnných na jednotnost hlasování klubů. Operacionalizace proměnných je přitom v maximální možné míře shodná. Nutno podotknout, že modely prezentované v tomto článku nejsou přímo srovnatelné s modely, které reportují Linek a Lacina, právě kvůli odlišné sadě nezávisle proměnných. Čistě teoreticky by bylo možné provést modelování se shodnou sadou shodně operacionalizovaných proměnných, ovšem domníváme se, že v souladu s principem parsimonie nemá zahrnutí proměnné do regresního modelu smysl,

⁵ Například počet senátorů kandidujících s podporou KSČM byl ve sledovaném období na rozdíl od počtu poslanců minimální, jedinou početnější levicovou stranou v Senátu byla ČSSD.

pokud z hlediska dosavadní teoretické znalosti daného jevu nepředpokládáme nějaký substantivní vztah se závisle proměnnou. Kromě toho by i v takovém případě výsledky nebyly přímo porovnatelné, protože unikátní kontext obou komor má na hodnoty jednotlivých proměnných vliv, který nelze zcela zachytit. Zdůrazňujeme proto, že předmětem srovnání nejsou samotné regresní koeficienty, ale substantivní interpretace těchto modelů a závěry, které z nich autoři vyvozují.

Složení legislativních koalic

Ve druhém oddílu analytické části článku se zaměříme na složení legislativních koalic v Senátu. Legislativní koalici můžeme definovat jako skupinu zákonodárců, kteří se účastnili daného hlasování a vyslovili se pro jednu ze dvou alternativ (hlasování proti či zdržení se versus hlasování pro). Je samozřejmě diskutabilní, do jaké míry je tato pracovní definice vhodná a výstižná. Například hlasují-li všichni zákonodárci jednoho klubu proti všem ostatním zákonodárcům, nejde fakticky o „koalici“ v běžném slova smyslu. Stejně tak lze namítnout, že o „koalici“ nemá smysl hovořit v případě jednomyslných hlasování. V neposlední řadě není „koalici“ ani jediný zákonodárce hlasující proti všem ostatním. Pro účely tohoto článku je ovšem podle našeho názoru tato definice postačující.

Při studiu legislativních koalic můžeme v zásadě studovat (nejméně) tři samostatné otázky: (1) Do jaké míry odpovídá složení legislativních koalic složení exekutivní koalice, (2) do jaké míry odpovídá při hlasování hranice mezi dvěma proti sobě stojícími legislativními koalicemi hranici mezi jednotlivými kluby a (3) co určuje stranickou příslušnost členů legislativní koalice v daném časovém období. Tento článek se zaměřuje zejména na třetí otázku. K výzkumu příčin stranického složení legislativních koalic v různých komorách lze využít teoretický rámec legislativního procesu Hixe a Nouryho [2010]. Autoři rozlišují tři ideální typy parlamentní komory. *Floor agenda model* popisuje komoru, kde žádný z aktérů v dané komoře nemá výlučnou pravomoc ovlivňovat, jaká agenda bude projednávána. Každý zákonodárce může navrhnout pozměňovací návrh, k němuž je zbudována *ad hoc* legislativní koalice. *Cartel agenda model* předpokládá, že v dané komoře existuje skupina aktérů (nejčastěji vládní koalice), která kontroluje obsah projednávané agendy, takže na pořad jednání se dostanou zejména předjednané návrhy zákonů. *Westminster model* popisuje komoru, kde je kontrola agendy monopolizována v rukou jediného aktéra (typicky jednobarevné vlády), který zároveň disponuje bezpečnou většinou, takže hlasování ostatních aktérů v zásadě nemá vliv na výsledek.

Vzhledem k menším legislativním pravomocem Senátu v ústavním systému České republiky a jeho slabší vazbě na vládu by mělo platit, že Poslaneckou sněmovnu popisuje spíše *cartel agenda model* a Senát spíše *floor agenda model*. Senát nemá s výjimkou v praxi poměrně zřídka [Kolář 2006] uplatňované zákonodárné iniciativy Senátu jako celku možnost nastolovat agendu (rozhoduje o návrzích zákonů schválených Poslaneckou sněmovnou) a zásah Senátu do procesu přijí-

mání zákona může být Poslaneckou sněmovnou ve většině případů odmítnut. Protože v Senátu je v porovnání s Poslaneckou sněmovnou „méně v sázce“, jednotliví aktéři by teoreticky neměli mít zájem na kontrole obsahu projednávané legislativy.⁶ V případě Poslanecké sněmovny by tedy hlasování mělo být determinováno především příslušností k vládě, tedy k aktérovi kontrolujícímu obsah projednávané agendy,⁷ zatímco v případě Senátu spíše ideologickou pozicí jednotlivých klubů, která je určující pro vznik *ad hoc* legislativních koalic. Zároveň je vhodné kontrolovat velikost klubů, protože velké kluby mohou někdy hlasovat společně proti malým [Hix, Noury 2010]. V českém prostředí této konfiguraci může odpovídat zejména období takzvané „opoziční smlouvy“. Protože ODS se poměrně obtížně klasifikuje jako jednoznačně vládní či opoziční strana, je výhodné velikost společně hlasujících klubů zohlednit.

Použitá data

Jak již bylo řečeno výše, kvalita a dostupnost jmenovitých výsledků hlasování v Parlamentu České republiky je velmi dobrá. Od prosince 1993 v případě Poslanecké sněmovny a od konce září 1998 v případě Senátu jsou výsledky hlasování digitalizovány za použití elektronického hlasovacího přístroje. Výsledky jsou proto téměř okamžitě po hlasování velmi snadno dostupné na webových stránkách obou komor, z nichž lze tato data strojově stahovat a ukládat do databáze [viz Škop 2011, 2012]. Každé hlasování je označeno unikátním identifikačním číslem, takže k němu můžeme strojově přiřadit i řadu další informací, například označení daného hlasování (zpravidla názvem návrhu zákona), datum a přesný čas hlasování, počet hlasů nutných pro přijetí rozhodnutí (díky tomu lze snadno vytřídit například návrhy na změnu ústavního pořádku) a podobně.

Kvalita dat v Senátu je mnohem vyšší než v Poslanecké sněmovně, a to ze dvou důvodů. Označení senátních hlasování o návrzích zákona je doprovázeno číslem senátního tisku příslušného návrhu, takže k hlasování lze strojově přiřadit řadu dalších charakteristik (například údaje o předkladateli). Především je ale u každého hlasování slovně popsán jeho výsledek. Díky tomu je možné poměrně snadno třídít hlasování podle věcného obsahu. V Poslanecké sněmovně nic takového neexistuje, takže bez pracné a časově mimořádně náročné ruční inspekce nelze rozlišit například běžné procedurální hlasování od hlasování o zamítnutí návrhu zákona.⁸ Pomocným kritériem pro stanovení relevance hlasování může

⁶ To ale nemusí platit zcela. Poměrně silným nástrojem kontroly projednávané agendy je možnost prosadit, že se Senát nebude určitým návrhem zákona zabývat.

⁷ Toto konstatování platí především v případech vládních návrhů zákonů, které ovšem tvoří většinu Sněmovnou projednávané agendy [Kolář 2006].

⁸ Až od nedávna lze ze všech hlasování v Poslanecké sněmovně strojově vytřídit konečná hlasování o přijetí zákona ve třetím čtení. To je ale možné jen pro zákony přijaté po roce 2000.

být existence opozice.⁹ To ale rozhodně nelze označit za postačující znak významného hlasování, protože může existovat řada věcně velmi důležitých hlasování, kdy bylo rozhodnuto téměř jednomyslně.

Celkem bylo ke konci roku 2011 provedeno asi 38 000 hlasování v Poslanecké sněmovně a zhruba 8000 hlasování v Senátu. Tento článek prezentuje výsledek analýzy všech hlasování v Poslanecké sněmovně i v Senátu od začátku druhého funkčního období Senátu (16. prosince 1998) do konce sedmého funkčního období (8. října 2010). První funkční období Senátu je vynecháno, protože téměř po celou dobu jeho trvání nebyly výsledky hlasování digitalizovány (k dispozici jsou pouze výsledky několika posledních hlasování). Pro účely srovnávání byla hlasování v Poslanecké sněmovně rozdělena do časových období, která se shodují s funkčními obdobími Senátu. V případě třetího, pátého a sedmého funkčního období byla vynechána hlasování, která proběhla mezi volbami do Poslanecké sněmovny a volbami do Senátu, protože složení Poslanecké sněmovny bylo v té době odlišné od složení ve zbytku odpovídajícího funkčního období Senátu.

Výsledky analýzy a diskuze

Jednotnost hlasování

Průzkum hlasování v Senátu začneme číselným vyjádřením jednotnosti hlasování senátorských klubů. Nejčastějším ukazatelem používaným pro tento účel je takzvaný Riceův index [Rice 1925]. Jde o absolutní hodnotu rozdílu mezi podílem členů klubu, kteří hlasovali pro návrh, a podílem členů klubu hlasujících proti návrhu. Udává se pro každé jednotlivé hlasování a může nabývat hodnot mezi 0 a 1, přičemž 0 znamená rozdělení zákonodárců daného klubu na dvě stejně velké části (pro návrh a proti návrhu) a hodnota 1 znamená zcela shodné hlasování všech zákonodárců (pro návrh nebo proti návrhu). V praxi se pochopitelně setkáváme se skutečností, že poslanec i senátor nemá pouze dvě, ale hned tři možnosti, jak se zachovat, jestliže se rozhodne hlasování účastnit: může se rovněž zdržet. Existuje modifikace Riceova indexu nazývaná index shody (*Agreement index*), která vyjadřuje míru rozdělení členů klubu mezi tyto tři alternativy [Hix, Noury, Roland 2005: 215]. V případě Poslanecké sněmovny i Senátu jsou ale korelace mezi Riceovým indexem a indexem shody silné: Pearsonův korelační koeficient je 0,92 v případě Poslanecké sněmovny ($N = 31$) a 0,72 v případě Senátu ($N = 30$). Index shody proto přináší pouze málo dodatečných informací o struktuře výsledků hlasování. Rovněž výsledky regresního modelu jednotnosti hlasování (viz dále) jsou vůči použití konkrétního indikátoru velmi robustní.

⁹ Například Poole [2005] považuje za relevantní jen takové hlasování, kdy je podíl zákonodárců hlasujících pro menšinovou možnost vyšší než 2,5 % ze všech zúčastněných zákonodárců. V českém prostředí stejné kritérium přebírají Lyons a Lacina [2009].

Index shody je navíc vhodné používat pouze v situaci, kdy zdržení se má pro výsledek odlišný význam než hlasování proti návrhu. Interpretace hodnoty indexu shody je totiž poněkud komplikovanější, než je tomu u Riceova indexu. Zatímco konkrétní hodnota Riceova indexu má pouze dva možné významy,¹⁰ jedinečná hodnota indexu shody může být výsledkem šesti odlišných permutací tří alternativ hlasování, přičemž samotný index shody nepodává informaci o tom, jaká trojice odpovídá skutečnosti. V podmínkách českého parlamentu je zdržení se fakticky ekvivalentem hlasování proti návrhu. Poslanec či senátor, který se zdržuje hlasování, totiž navyšuje počet hlasů nutný pro schválení návrhu. Mnohdy je navíc přímo předepsáno určité pevné kvórum, jež je nutné překonat (ústavní zákony, přehlasování veta Senátu či prezidenta a podobně). V těchto případech tedy nelze zaujmout jiný postoj než pro nebo proti návrhu, protože i nepřítomnost má na výsledek hlasování stejný účinek jako hlasování proti návrhu. V tomto článku je proto používán Riceův index.

Jiným problémem je absence zákonodárce při hlasování. Nabízí se totiž otázka, do jaké míry je relevantní nepřítomnost zákonodárce v komoře jako nástroj k dosažení určitého výsledku hlasování. Vypočetli jsme proto účast poslanců a senátorů na hlasování ve sledovaném období, agregovali ji na úroveň klubů a sledovali její závislost na proměnných prezentovaných dále v tomto článku v regresním modelu jednotnosti hlasování. Rozdíly v účasti klubů se nejeví jako systematické a nejsou ve významném vztahu s žádnou ze sledovaných proměnných. Nepřítomnost zákonodárců může mít vliv při jednotlivých hlasováních, zdá se ale, že jde v českém prostředí spíše o izolované případy. Další výzkum tohoto jevu je ale jistě velmi žádoucí.

Tabulka 1 ukazuje hodnotu Riceova indexu poslaneckých a senátorských klubů agregovanou na úroveň funkčních období Senátu. Jedná se o nevážené průměry všech hlasování. Nelze říci, že by poslanecké kluby byly výrazně jednotnější než kluby senátorské. V mnoha případech tomu bylo právě naopak, například poslanecký klub KDU-ČSL byl v době sedmého funkčního období (2008–2010) velmi nejednotný, ale senátorský klub KDU-ČSL byl ve stejném období relativně jednotný. Na tuto skutečnost nemělo vliv odtržení čtyř poslanců TOP 09 v říjnu roku 2009. Vypočteme-li hodnotu Riceova indexu pouze pro poslance, kteří byli členy KDU-ČSL po celé období, zjistíme, že po odchodu poslanců TOP 09 jednotnost jejich hlasování dokonce ještě poklesla. Z tabulky je dále patrné, že jednotnost hlasování klubů je relativně stabilní v čase, přičemž tato stabilita je vyšší v Senátu. Možnou příčinou je skutečnost, že zatímco v Poslanecké sněmovně dochází k personální obměně v jediný okamžik po volbách, Senát se obměňuje pravidelně po částech.¹¹

¹⁰ Například hodnota Riceova indexu 0,8 v případě klubu o 30 zákonodárcích a plné účasti může buď znamenat, že 27 z nich hlasovalo pro návrh a 3 proti návrhu, nebo že 3 z nich hlasovali pro návrh a 27 z nich proti návrhu.

¹¹ Teoreticky může v jediných volbách dojít k úplné obměně třetiny členů komory, prakticky je to ale mnohem méně.

Tabulka 1. Hodnoty Riceova indexu poslaneckých a senátorských klubů

Funkční období Senátu	2. 1998– 2000	3. 2000– 2002	4. 2002– 2004	5. 2004– 2006	6. 2006– 2008	7. 2008– 2010
<i>Poslanecká sněmovna</i>						
ČSSD	0,847	0,821	0,860	0,828	0,796	0,816
KDU-ČSL	0,806	0,776	0,856	0,782	0,739	0,664
KSČM	0,858	0,824	0,835	0,826	0,816	0,852
ODS	0,813	0,787	0,788	0,732	0,805	0,795
SZ					0,837	0,802
TOP 09						0,721
US(-DEU)	0,832	0,777	0,840	0,715		
Celá komora	0,544	0,515	0,471	0,482	0,519	0,450
<i>Senát</i>						
ČSSD	0,779	0,764	0,832	0,814	0,832	0,792
KDU-ČSL	0,791	0,811	0,846	0,815	0,757	0,822
NEZAR			0,711			
NEZAV			0,805	0,851		
ODS	0,791	0,779	0,803	0,795	0,754	0,774
SNK				0,769	0,745	
TOP 09						0,723
US-ODA/KOD	0,728	0,741	0,783	0,768	0,758	0,746
Celá komora	0,618	0,597	0,626	0,650	0,679	0,660

Zdroj: Škop [2011, 2012], výpočet autorů.

Poznámka: NEZAR – Klub „Nezařazení“, NEZAV – Klub „Nezávislí“.

Tabulka 1 zároveň ukazuje hodnotu indexu vypočtenou pro všechny zákonodárce v dané komoře. Je překvapivé, že hodnota indexu pro celou komoru je relativně vyšší v případě Senátu než v případě Poslanecké sněmovny. Vysvětlení je jednoduché: V Poslanecké sněmovně hlasují strany proti sobě, takže výsledky hlasování jsou často těsné, zatímco v Senátu hlasují kluby často společně.¹²

¹² Vliv této skutečnosti na hodnotu Riceova indexu si můžeme názorně ilustrovat jednoduchým hypotetickým příkladem: Máme komoru o 60 zákonodárcích se dvěma kluby (A, B) po 30 členech (skutečnost, že oba kluby mají stejný počet členů, není důležitá) a úplnou účast na hlasování. Při prvním hlasování se v klubu A vysloví 3 zákonodárci pro návrh a 27 zákonodárců proti návrhu a v klubu B naopak 27 zákonodárců pro návrh a 3 zákono-

Použitý datový soubor obsahuje velké množství málo důležitých hlasování. Navíc jejich relativní četnost je mnohem vyšší v případě Poslanecké sněmovny. Jestliže totiž platí, že zákonodárci hlasují při nedůležitém hlasování velmi jednotně, protože věcný obsah hlasování je nekonfliktní,¹³ a podíl těchto hlasování je vyšší v Poslanecké sněmovně, pak je jednotnost poslaneckých klubů při důležitých hlasováních vyšší, než by se zdálo z tabulky. To by odpovídalo teoretickým očekáváním: v Senátu by jednotnost hlasování měla být celkově nižší než v Poslanecké sněmovně, protože Senát může být přehlasován. Protože je „méně v sázce“, zájem aktérů na vysoké jednotnosti klubů nemusí být tak velký. Uvedená skutečnost tak podstatně znesnadňuje interpretaci výsledků. Nelze totiž říci, do jaké míry jsou například pozorované rozdíly v jednotnosti klubů v obou komorách ovlivněny právě přítomností hlasování, kdy jednotnost klubu není zákonodárci vnímána jako příliš důležitá. Vzhledem ke způsobu reportování výsledků hlasování lze druh hlasování odlišit jen na základě ruční inspekce. Ta je ovšem vzhledem k množství hlasování velmi pracná a především časově velmi náročná. Abychom si udělali představu o závažnosti problému, nakódovali jsme druh hlasování pro poslední dvě funkční období Senátu (2006–2010). Rozsah článku bohužel neumožňuje prezentování indexů pro všechny kluby a všechny druhy hlasování, a proto jsme nuceni omezit se pouze na stručný slovní popis zjištěných skutečností.

Většina hlasování v obou komorách v daném období byla hlasování o návrzích zákonů (40 % v Poslanecké sněmovně a 49 % v Senátu). Podíl procedurálních hlasování¹⁴ byl výrazně vyšší v dolní komoře (40 % oproti 19 % v horní komoře). Výrazně se lišil i podíl hlasování o mezinárodních smlouvách a dokumentech EU (1 % v Poslanecké sněmovně a 14 % v Senátu). Poslanecké i senátorské kluby byly logicky nejvíce jednotné při hlasování o návrzích zákonů, zejména pak při hlasování o vrácení, zamítnutí nebo schválení návrhu zákona. Je překvapující, že kluby byly zpravidla srovnatelně jednotné i při procedurálních hlasováních, přičemž komora jako celek byla obvykle nejednotná. To může být důkazem o důležitosti procedurálních hlasování, jimiž se nastoluje agenda, a je to rozhodně podnětem k dalšímu výzkumu.

dárci proti návrhu. Celkem je pro návrh 30 zákonodárců a proti návrhu rovněž 30 zákonodárců. Hodnota Riceova indexu obou stran je shodně 0,8 a hodnota celé komory je 0. Při druhém hlasování hlasuje pro návrh 6 zákonodárců z klubu A společně se 6 zákonodárci z klubu B. Proti nim stojí zbytek členů komory. V tomto případě je hodnota indexu obou stran 0,6 a hodnota celé komory je rovněž 0,6. Zatímco v prvním případě oba kluby hlasovaly velmi jednotně, ale komora jako celek se přitom nezachovala jednotně, ve druhém případě byly oba kluby méně jednotné, ale komora jako celek byla velmi jednotná.

¹³ To ale nemusí platit zcela. Podrobný pohled na chování zákonodárců ukazuje, že v případě nedůležitého hlasování se mnoho zákonodárců zdržuje, což snižuje hodnotu Riceova indexu, pokud ostatní zákonodárci hlasují pro návrh.

¹⁴ Procedurální hlasování zahrnují hlasování o určení ověřovatelů schůze, o schválení, změně, doplnění pořadu schůze, o přesunu bodů pořadu schůze, o sloučení rozpravy k bodům schůze, o přerušení nebo odročení projednávání bodu pořadu, o volbě zpravodaje, o prodloužení doby jednání a o přerušení schůze.

Pro tento článek je důležité zjištění, že míry odlišnosti hodnot Riceova indexu různých druhů hlasování od agregované hodnoty vypočtené zprůměrováním všech hlasování jsou u velké většiny klubů v obou komorách podobné, a to po celé sledované období. Odchytky od tohoto vzoru nemají systematický charakter kromě občasných výkyvů u velmi malých klubů. Domníváme se proto, že ačkoli je velmi žádoucí dokončit kódování hlasování podle druhu pro celé sledované období, nevede agregace všech hlasování k zásadnímu zkreslení výsledků analýzy.

Jaké jsou příčiny rozdílu v hodnotách Riceova indexu mezi jednotlivými kluby? Pro zodpovězení této otázky replikujeme regresní model, který sestavili Linek a Lacina [2011] pro Poslaneckou sněmovnu, na základě dat pro Senát. Závisle proměnnou je průměrná hodnota Riceova indexu pro každý klub v každém funkčním období. Do datového souboru není zahrnuta TOP 09, neboť její klub existoval ve sledovaném období pouze krátce. Datový soubor rovněž neobsahuje kluby SNK, „Nezařazení“ a „Nezávislí“, neboť pro ně nelze sebrat hodnoty všech nezávisle proměnných. Protože data mají panelovou strukturu (jeden klub je v datovém souboru obsažen vícekrát) a je tedy porušen předpoklad vzájemné nezávislosti případů, je třeba použít některý z nástrojů pro regresní analýzu časových řad. Výhodou Senátu je skutečnost, že jsou zde všechna funkční období stejně dlouhá. Je proto zcela postačující sestavit lineární model s metodou nejmenších čtverců a s robustními standardními chybami, stejně jako to dělají Linek a Lacina. Kromě toho reportujeme i model, v němž jsou zahrnuty fixní efekty kontrolující vlivy specifické pro jednotlivé strany (referenční kategorií je ČSSD).

Nezávisle proměnné jsou odvozeny z vytyčených hypotéz. Ideologická pozice by měla vystihovat umístění daného senátorského klubu na pravolevé škále. Ideální by samozřejmě bylo operacionalizovat tento koncept jako průměr subjektivního zařazení jednotlivých senátorů na pravolevou škálu. Taková data ale nejsou k dispozici. Proto je třeba sáhnout k nepřímým indikátorům. Ideologickou pozici senátorského klubu definujeme jako geometrický průměr pravolevého rozdělení respondentů, kteří by volili danou stranu, z šetření Institutu pro výzkum veřejného mínění (IVVM) a později Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM) provedeného v polovině funkčního období. Stejně postupují i Linek a Lacina [2011]. Je pochopitelně otázkou, zda ideologická pozice elektorátu strany na pravolevé škále odpovídá pozici zákonodárců zvolených za tuto stranu. Podobnost postojů politických stran a jejich voličů můžeme dokumentovat srovnáním subjektivního zařazení voličů na pravolevé škále a pozice strany na této škále stanovené na základě jejího politického programu v předchozích volbách.¹⁵ Oba indikátory spolu souvisí poměrně silně (index determinace je 0,73 u lineárního regresního modelu a 0,88 u kvadratického regresního modelu; $N = 13$). I přesto je nutné mít na paměti, že zvolený indikátor je poměrně vzdálený od původního konceptu.

Ostatní nezávisle proměnné jsou operacionalizovány poměrně přímočaře. Dichotomická proměnná vládního statusu nabývá hodnoty 0, pokud byla stra-

¹⁵ Pro většinu relevantních stran je tento údaj dostupný v databázi *Manifesto Project Database* [2012].

Tabulka 2. Mnohonásobné regresní modely hodnot Riceova indexu v Senátu

Název vysvětlující proměnné	Rozsah hodnot	Aritmetický průměr	Medián	Model 1		Model 2	
				B	σ	B	σ
Konstanta				0,81	0,11	0,79	0,12
Ideologická pozice	0,41–0,76	0,59	0,58	–0,10	0,08	–0,01	0,21
Vládní status strany (<i>dummy</i>)	0; 1	–	–	0,06	0,05	0,03	0,05
Velikost klubu (podíl celé komory)	0,03–0,45	0,20	0,19	0,14	0,12	0,06	0,11
Podíl nově zvolených členů klubu	0–0,61	0,22	0,20	0,08	0,05	0,08	0,05
Podíl členů klubu s vedoucí pozicí	0,37–0,67	0,53	0,53	–0,04	0,12	–0,04	0,13
Interakce vládního statutu a velikosti klubu				–0,25	0,20	–0,12	0,22
Fixní efekty				Ne		Ano	
Index determinace				0,27		0,40	
N = 21							

Zdroj: Škop [2011, 2012], dotazníková šetření Naše společnost od IVVM a CVMM, výpočet autorů.

Poznámka: Lineární regresní modely; metoda nejmenších čtverců s robustními standardními chybami. „Index determinace“ je podílem rozptylu modelovaných a skutečných hodnot závisle proměnné. V modelu 2 je referenční kategorií ČSSD. Výsledky testů statistické významnosti neuvádíme, protože při práci s celou populací případů nemají žádný věcný smysl.

na ve vládě, a hodnoty 1, byla-li v opozici.¹⁶ Podíl nově zvolených členů klubu vyjadřuje, kolik senátorů daného klubu nebylo v Senátu v předchozím funkčním období. Podíl členů klubu s funkcemi udává, kolik senátorů dané strany zastávalo funkci v předsednictvu senátních výborů a klubů (tedy placené funkce). Lze očekávat, že velikost efektu některých proměnných může být odlišná pro vládní a opoziční kluby. Fakticky má na výsledky analýzy vliv pouze interakční efekt velikosti klubu s vládním statusem klubu.

Tabulka 2 ukazuje nestandardizované regresní koeficienty (B) a směrodatné odchylky (σ) u obou modelů. Jak již bylo řečeno, velikost regresních koeficientů není přímo porovnatelná s koeficienty v modelech, které provádí Linek a Lacina;

¹⁶ Po dobu trvání tzv. „opoziční smlouvy“ je ČSSD považována za vládní a ODS za opoziční stranu. Tošovského „úřednická“ vláda není součástí sledovaného období. Protože Fischerova „úřednická“ vláda trvala pouze část posledního funkčního období, ponechávám kódování z doby druhé Topolánkovy vlády.

v obou případech jsou totiž sledovány efekty jiných skupin proměnných. Regresní modelování není ničím více ani méně než pomocným nástrojem k poodhalení možných kauzálních vztahů mezi jevy. Co ale je porovnatelné, jsou výsledky substantivní interpretace těchto modelů.

Jak je patrné z tabulky, ideologická pozice klubu ani podíl členů s funkcemi ve vedení komory nemají na jednotnost hlasování téměř žádný vliv. Senátorské kluby vládních stran jsou, *ceteris paribus*, jednotnější než kluby opozičních stran. Rozdíl v hodnotě Riceova indexu je ovšem jen 1 %, což je třetina směrodatné odchylky rozdělení hodnot Riceova indexu v datovém souboru. Podíl nově zvolených senátorů má právě opačný vliv na jednotnost hlasování klubu, než předpokládá výše vytyčená hypotéza: zvětšení jejich počtu vede k poklesu jednotnosti hlasování, efekt je ale velmi malý. Vliv velikosti senátorského klubu je podmíněn vládním statutem strany. Zvětšení senátorského klubu vládní strany o 10 senátorů vede k poklesu Riceova indexu o 1 %, zatímco u klubu opoziční strany k nárůstu o 2 %. Velké kluby vládních stran jsou tedy méně jednotné než malé, u klubů opozičních stran je to ale právě naopak.

Co to znamená pro platnost vytyčených hypotéz? Nepotvrdila se platnost hypotéz o vlivu přítomnosti ideologicky blízkých klubů, podílu nově zvolených senátorů ani podílu senátorů s funkcemi. U hypotézy o podílu nově zvolených senátorů můžeme souhlasit s konstatováním Linka a Laciny [2011: 106], že tento indikátor zřejmě není vhodný pro operacionalizaci konceptu politické socializace. Totéž může platit pro indikátor ideologické pozice klubu.

Na druhou stranu platí hypotéza, podle které příslušnost strany k vládní koalici vede k vyšší jednotnosti hlasování členů jejího klubu. Tento vztah je v Senátu slabší než v Poslanecké sněmovně [k tomu více Linek, Lacina 2011: 104]. To odpovídá teoretickému očekávání, protože senátoři mají celkově slabší vazbu na vládu než poslanci. Kromě toho, že senátoři nejsou na rozdíl od poslanců bezprostředně ohroženi pádem vlády v případě dlouhodobé neschopnosti prosazovat vládní legislativu, jejich vztah k vládě může oslabovat i dvoukolový většinový volební systém používaný ve volbách do horní komory. Na rozdíl od listinného poměrného systému užívaného ve sněmovních volbách je díky němu volební soutěž v senátních volbách mnohem více soustředěna na kandidáta a vliv politických stran na obsazení horní komory je relativně slabší. Hypotéza o vztahu mezi velikostí klubu a jednotností hlasování jeho členů platí v Senátu pouze pro kluby vládních stran, efekt je ale poměrně slabý.

Složení legislativních koalic

Druhý oddíl analytické části článku se snaží identifikovat determinanty složení legislativních koalic. Tento jev lze operacionalizovat různými indikátory. Je například možné sestavit všechny možné permutace klubů, které disponovaly v daném období nadpoloviční většinou mandátů, a následně sledovat, jak často hlasovala nadpoloviční většina členů klubů v jednotlivých koalicích shodně. Ten-

to způsob volí Linek a Rakušanová [2005] při výzkumu Poslanecké sněmovny v letech 1998–2002. Vzhledem k tomu, že tento článek pokrývá legislativní chování dvou komor v dlouhém časovém období, počet různých legislativních koalic by byl velmi velký. Jako vhodnější se tedy jeví použití jednoduššího indikátoru: pro každou dvojici klubů spočítáme hlasování, kdy byla přítomna alespoň polovina všech zákonodárců každého z těchto dvou klubů a kdy zároveň nadpoloviční většina přítomných zákonodárců jednoho klubu hlasovala pro stejnou alternativu jako nadpoloviční většina přítomných zákonodárců druhého klubu. Tento počet následně vydělíme všemi hlasováními, kdy byla přítomna alespoň polovina všech zákonodárců od každého klubu z této dvojice. Nazvěme výsledný podíl indexem společného hlasování. Totožný způsob výpočtu používají například Hix, Noury a Roland [2005], neberou ovšem do úvahy účast zákonodárců na hlasování. Přítomnost nadpoloviční většiny poslanců klubu je zvolena proto, aby zejména v případě velmi malých klubů nedocházelo ke vzniku extrémních hodnot při malé účasti. Tento parametr je nastaven arbitrárně a může být změněn, výsledky jsou ale velmi robustní, protože účast poslanců na zasedáních Sněmovny byla ve sledovaném období relativně podobná (poněkud vyšší účast systematicky vykazují pouze poslanci KSČM).

Tento indikátor můžeme chápat jako relativní četnost společného hlasování dvou klubů. Jeho hlavním nedostatkem je skutečnost, že sám o sobě nereflektuje jednotnost hlasování klubů. Nízká hodnota může být způsobena buď tím, že dva kluby jako celek nemají při hlasování stejný postoj k věcnému obsahu hlasování, anebo tím, že sice existuje shodné oficiální stanovisko těchto klubů, ale jeden či oba kluby nejsou jednotné. Je samozřejmě žádoucí odlišit od sebe obě varianty. Toho lze alespoň částečně docílit úpravou postupu pro výpočet indexu společného hlasování tak, že arbitrárně zvolenou hranici více než 50 % společně hlasujících zákonodárců pro započtení hlasování do výpočtu indexu společného hlasování nahradíme průměrným podílem zákonodárců, kteří v daném funkčním období hlasovali stejně jako většina členů jejich klubu. Je oprávněné předpokládat, že pokud společně nehlasuje větší podíl členů dvou klubů, než je průměrná jednotnost obou klubů, pak tato skutečnost není způsobena vnitřní nejednotností klubů, ale odlišným postojem vedení klubu k věcnému obsahu hlasování.¹⁷ Hodnoty indexu společného hlasování shrnuje Tabulka 3.

Politické strany spolu hlasují podobně často v Poslanecké sněmovně i v Senátu. Srovnáme-li průměrnou četnost společných hlasování u dvojic stran, které se vyskytovaly ve sledovaném období v obou komorách, obdržíme téměř stejnou hodnotu pro Poslaneckou sněmovnu ($\mu = 0,360$) i pro Senát ($\mu = 0,356$). Míra společného hlasování dvojic klubů v obou komorách rovněž silně koreluje (Pearsonův korelační koeficient je 0,71; $N = 33$). Opět je třeba mít na paměti, že tento ukazatel může být zkreslen různou četností málo významných hlasování, kdy téměř všichni přítomní zákonodárci hlasují shodně, v obou komorách.

¹⁷ Toto tvrzení je samozřejmě založeno na předpokladu, že „rebelující“ část klubu je při hlasování tou *menší* částí.

Tabulka 3. Hodnoty indexu společného hlasování poslaneckých a senátorských klubů – první část

Funkční období Senátu	2. 1998– 2000	3. 2000– 2002	4. 2002– 2004	5. 2004– 2006	6. 2006– 2008	7. 2008– 2010
<i>Poslanecká sněmovna</i>						
ČSSD s KDU-ČSL	0,392	0,365	0,574	0,441	0,266	0,227
ČSSD s KSČM	0,415	0,369	0,318	0,416	0,463	0,474
ČSSD s ODS	0,332	0,306	0,199	0,184	0,290	0,208
ČSSD s SZ					0,292	0,229
ČSSD s TOP 09						0,150
ČSSD s US(-DEU)	0,384	0,325	0,513	0,396		
KDU-ČSL s KSČM	0,281	0,257	0,291	0,319	0,225	0,199
KDU-ČSL s ODS	0,403	0,372	0,216	0,252	0,516	0,455
KDU-ČSL s SZ					0,448	0,450
KDU-ČSL s TOP 09						0,296
KDU-ČSL s US(-DEU)	0,516	0,474	0,526	0,413		
KSČM s ODS	0,224	0,230	0,294	0,208	0,247	0,178
KSČM s SZ					0,229	0,204
KSČM s TOP 09						0,100
KSČM s US(-DEU)	0,280	0,231	0,240	0,242		
ODS s SZ					0,471	0,465
ODS s TOP 09						0,459
ODS s US(-DEU)	0,453	0,396	0,208	0,198		
SZ s TOP 09						0,352

Relativně největší rozdíly mezi oběma komorami nastaly během čtvrtého funkčního období Senátu, kdy poslanci ČSSD hlasovali spolu s KDU-ČSL a Uníí svobody mnohem častěji než jejich straniční kolegové v Senátu.¹⁸ Na druhou stranu společné hlasování senátorů Unie svobody a ODS bylo v té době mnohem častější než společné hlasování poslanců těchto dvou stran. Je zajímavé, že v některých případech je četnost společného hlasování dvojice stran podobná v Posla-

¹⁸ Je otázkou, do jaké míry lze považovat senátorský klub „Unie svobody – Občanská demokratická aliance“ a později „Klub otevřené demokracie“ za protějšek poslaneckého klubu US(-DEU). V senátorském klubu byli totiž zastoupeni i senátoři zvolení za jiné strany a nestraníci. Většina senátorů ovšem patřila k Unii svobody.

Tabulka 3. Hodnoty indexu společného hlasování poslaneckých a senátorských klubů – druhá část

Funkční období Senátu	2. 1998– 2000	3. 2000– 2002	4. 2002– 2004	5. 2004– 2006	6. 2006– 2008	7. 2008– 2010
<i>Senát</i>						
ČSSD s KDU-ČSL	0,340	0,368	0,380	0,409	0,356	0,347
ČSSD s NEZAR.			0,326			
ČSSD s NEZAV.			0,295			
ČSSD s ODS	0,319	0,308	0,218	0,220	0,349	0,312
ČSSD s SNK				0,300	0,373	
ČSSD s TOP 09						0,281
ČSSD s US-ODA/KOD	0,274	0,337	0,352	0,355		0,326
KDU-ČSL s NEZAR.			0,329			
KDU-ČSL s NEZAV.			0,394			
KDU-ČSL s ODS	0,418	0,312	0,289	0,330	0,409	0,476
KDU-ČSL s SNK				0,418	0,380	
KDU-ČSL s TOP 09						0,287
KDU-ČSL s US-ODA/KOD	0,450	0,473	0,476	0,416		0,413
US-ODA/KOD s NEZAR.			0,343			
US-ODA/KOD s NEZAV.			0,493			
US-ODA/KOD s SNK				0,427		
NEZAR s NEZAV.			0,274			
NEZAR s ODS			0,273			
NEZAV s ODS			0,367			
ODS s SNK				0,367	0,361	
ODS s TOP 09						0,369
ODS s US-ODA/KOD	0,390	0,324	0,364	0,312		0,396

Zdroj: Škop [2011, 2012], výpočet autorů.

Poznámka: Z tabulky jsou vyřazeny hodnoty pro dvojice klubů v období, kdy počet hlasování, jichž se účastnila zároveň nadpoloviční většina zákonodárců obou klubů, nedosáhl alespoň 10 % všech hlasování v daném období.

necké sněmovně a v Senátu, a jindy se naopak liší. Například poslanci KDU-ČSL začali hlasovat společně s poslanci ČSSD v roce 2002, kdy obě strany vstoupily do vlády, a následně v roce 2006 četnost společných hlasování opět klesla. Na druhou stranu jejich senátorské kluby hlasovaly po celou dobu podobně často. Naopak vývoj četnosti společných hlasování poslanců KDU-ČSL a ODS téměř dokonale kopíruje vývoj četnosti společných hlasování jejich senátorů.

Příčiny společného hlasování můžeme poodhalit pomocí lineárního regresního modelu. Závisle proměnnou je index společného hlasování vypočtený pro každou dvojici stran v každém čtyřletém volebním období v Poslanecké sněmovně a v každém dvouletém funkčním období v Senátu. Lze předpokládat, že ochotu hlasovat společně budou motivovat především dvě proměnné: vztah stran k vládě a jejich ideologická vzdálenost. Jako kontrolní proměnnou navíc zahrnujeme velikost strany, protože větší strany by mohly hlasovat společně proti menším. Stejným způsobem postupují Hix a Noury [2010].

Vztah k vládě je trichotomickou proměnnou: buď byla jedna ze stran ve vládě a druhá v opozici, nebo byly obě strany ve vládě, nebo byly obě v opozici. Do regresního modelu vstupuje jako trojice *dummy* proměnných, přičemž referenční kategorií je první z těchto tří možností. Ideologická vzdálenost je operacionalizována jako rozdíl v pozici obou stran na pravolevé škále (opět na základě výsledků šetření IVVM/CVVM). Poměr velikostí klubů je vypočten vydělením počtu členů klubů, je tedy roven jedné, pokud jsou oba kluby stejně velké, a dvěma, pokud má větší z klubů dvojnásobný počet členů a tak dále. Můžeme očekávat, že vliv ideologické vzdálenosti na četnost společných hlasování dvou stran bude podmíněn tím, zda jsou tyto strany společně ve vládě. Zahrnujeme proto do modelu interakční efekty obou proměnných. Opět používáme metodu robustních standardních chyb a fixní efekty (referenční kategorií je dvojice ČSSD a KDU-ČSL, která se objevuje ve všech obdobích v Poslanecké sněmovně i v Senátu). Do datových souborů opět nejsou zařazeny kluby TOP 09, „Nezařazení“, „Nezávislí“ a SNK.

Tabulky 4 a 5 ukazují výsledky regresní analýzy společného hlasování v Poslanecké sněmovně a v Senátu. Je vidět, že i bez použití fixních efektů jsou tři jednoduché proměnné schopny vysvětlit velký podíl celkové variance závisle proměnné. Z tabulek je patrné, že velikost stran nemá na četnost společného hlasování v obou komorách vliv. Nikoli překvapivě je podíl společných hlasování ovlivněn postavením stran vůči vládě. V Poslanecké sněmovně jsou nejednotnější dvojice opozičních stran následované dvojicemi vládních stran (o 3 % nižší hodnota indexu společného hlasování, to je asi třetina směrodatné odchylky rozdělení indexu v Poslanecké sněmovně). Na relativně nižší jednotnost hlasování dvojic vládních stran mělo vliv především období let 2004–2006, kdy došlo po sérii vládních krizí k výraznému poklesu shody hlasování ČSSD a obou menších koaličních stran (naopak vzrostla jednotnost hlasování ČSSD a KSČM). Naopak nejméně jednotné jsou dvojice jedné vládní a jedné opoziční strany (o 16 % nižší hodnota indexu než u dvojice opozičních stran). V Senátu jsou naopak nejednot-

Tabulka 4. Mnohonásobné modely indexu společného hlasování v Poslanecké sněmovně

Název vysvětlující proměnné	Rozsah hodnot	Aritmetický průměr	Medián	Model 1		Model 2	
				B	σ	B	σ
Konstanta				0,35	0,06	0,30	0,05
Obě strany ve vládě (<i>dummy</i>)	0; 1	–	–	0,13	0,06	0,13	0,16
Obě strany v opozici (<i>dummy</i>)	0; 1	–	–	0,16	0,06	0,20	0,06
Ideologická vzdálenost	0,01–0,52	0,23	0,2	–0,24	0,14	0,35	0,51
Poměr velikosti klubů	1,11–13,33	3,6	2,72	–0,01	0,00	–0,01	0,02
Interakce obou stran ve vládě a ideologické vzdálenosti				0,51	0,31	0,47	1,13
Interakce obou stran v opozici a ideologické vzdálenosti				–0,34	0,18	–0,46	0,17
Fixní efekty				Ne		Ano	
Index determinace				0,76		0,89	
N = 30							

Zdroj: Škop [2011, 2012], dotazníková šetření Naše společnost od IVVM a CVMM, výpočet autorů.

Poznámka: Lineární regresní modely; metoda nejmenších čtverců s robustními standardními chybami. „Index determinace“ je podílem rozptylu modelovaných a skutečných hodnot závisle proměnné. V modelu 2 je referenční kategorií dvojice ČSSD a KDU-ČSL.

nější dvojice vládních stran následované dvojicemi opozičních stran (o 9 % nižší hodnota indexu, to je 1,3násobek směrodatné odchylky rozdělení indexu v Senátu). Stejně jako v Poslanecké sněmovně jsou i v Senátu relativně nejméně jednotné dvojice jedné vládní a jedné opoziční strany (o 13 % nižší hodnota indexu než u dvojice vládních stran).

Platí, že s rostoucí ideologickou vzdáleností dvou stran klesá podíl případů, kdy hlasují společně. Potvrzuje se rovněž předpoklad, že síla tohoto vztahu je významně ovlivněna tím, jaký mají obě strany vztah k vládě. Jestliže je v Poslanecké sněmovně jedna strana ve vládě a druhá v opozici, pak zvětšení ideologické vzdálenosti stran o desetinu celé pravolevé škály vede ke snížení podílu společných hlasování o 2 %. Pokud jsou obě strany v opozici, pak se podíl sníží dokonce o 9 %.¹⁹ Pokud jsou ale obě strany ve vládě, sníží se podíl jen o necelou polovinu procenta. Tento výsledek lze interpretovat tak, že vládní strany mají zájem na

¹⁹ Ve sledovaném období byly v Poslanecké sněmovně často v opozici ideologicky velmi vzdálené strany (například KSČM a ODS či KSČM a Unie svobody), které hlasovaly společně relativně mnohem méně často než ideologicky blízké opoziční strany (KDU-ČSL a ODS či Unie svobody a ODS).

Tabulka 5. Mnohonásobný model indexu společného hlasování v Senátu

Název vysvětlující proměnné	Rozsah hodnot	Aritmetický průměr	Medián	Model 1		Model 2	
				B	σ	B	σ
Konstanta				0,41	0,07	0,46	0,05
Obě strany ve vládě (<i>dummy</i>)	0; 1	–	–	0,13	0,05	0,03	0,05
Obě strany v opozici (<i>dummy</i>)	0; 1	–	–	0,04	0,05	–0,03	0,03
Ideologická vzdálenost	0,02–0,31	0,18	0,17	–0,38	0,12	–0,74	0,25
Poměr velikosti klubů	0,03–4,14	1,04	0,54	0,00	0,01	0,00	0,01
Interakce obou stran ve vládě a ideologické vzdálenosti				–0,45	0,25	0,07	0,27
Interakce obou stran v opozici a ideologické vzdálenosti				–0,06	0,37	0,31	0,34
Fixní efekty				Ne		Ano	
Index determinace				0,68		0,79	
N = 27							

Zdroj: Škop [2011, 2012], dotazníková šetření Naše společnost od IVVM a CVMM, výpočet autorů.

Poznámka: Lineární regresní modely; metoda nejmenších čtverců s robustními standardními chybami. „Index determinace“ je podílem rozptylu modelovaných a skutečných hodnot závisle proměnné. V modelu 2 je referenční kategorií dvojice ČSSD a KDU-ČSL.

udržení existence vlády a na prosazování předjednaných vládních zákonů, a proto hlasují společně i bez ohledu na možné rozdíly v jejich pozici na pravolevé škále. Opoziční strany by sice měly mít zájem na společném hlasování proti vládním návrhům zákona a často mohou společně hlasovat proti vládním návrhům zákonů z jiných důvodů,²⁰ vládní návrhy zákonů ale nejsou jedinými projednávanými návrhy zákonů. Pokud jde o návrhy jiných předkladatelů, lze předpokládat, že institucionální prostředí může dávat vládním stranám relativně lepší příležitosti vyjednat společné hlasování (jde například o jednání vlády, schůzky vedení koaličních stran a podobně). Podrobná analýza situací, za kterých opoziční strany hlasují společně, je jednoznačně námětem k dalšímu výzkumu.

Vzor vládních koalic je patrný i v Senátu. Podobě jako v Poslanecké sněmovně nemá ani zde rostoucí ideologická vzdálenost velký vliv na četnost společného hlasování dvou vládních stran. Na druhou stranu v případě dvojice vládní a opoziční strany klesá četnost společného hlasování o zhruba 5 % s každou desetinou vzrůstu ideologické vzdálenosti obou stran. V případě dvou opozičních stran má tento efekt jen poloviční sílu. To je dalším indikátorem toho, že Senát jako celek

²⁰ Například zvýšení progresu zdanění může levicová opoziční strana vnímat jako příliš malé, a pravicová opoziční strana jako příliš velké.

přijímá rozhodnutí větší většinou, společné hlasování je tedy oproti Poslanecké sněmovně častější i u stran relativně ideologicky vzdálených.

Pokud jde o platnost vytyčených hypotéz, lze konstatovat, že výsledky regresních modelů jsou do značné míry v rozporu s předpoklady modelů hlasování, s nimiž pracují Hix a Noury [2010]. Hypotézy jsou sice potvrzeny, ovšem síla vztahu je jiná, než předpokládají autoři. Měli bychom pozorovat, že příslušnost k vládě nebo naopak k opozici bude míru společného hlasování determinovat ve větší míře v Poslanecké sněmovně než v Senátu. V obou komorách je ale efekt podobně silný. Stejně tak bychom měli pozorovat, že v Senátu bude míra společného hlasování dvou klubů určována jejich blízkostí na pravolevé škále více než v Poslanecké sněmovně. Ve skutečnosti pro obě komory platí, že pokud jsou dvě strany ve vládě, nemá jejich ideologická vzdálenost velký vliv na míru společného hlasování. Ideologická vzdálenost ji ovlivňuje pouze u opozičních stran, přičemž v Poslanecké sněmovně je to více než v Senátu, což je přesný opak toho, co bychom měli pozorovat. Opět je to dáno relativně větší konsensuálností horní komory. Relativní velikost klubů nemá ani v jedné komoře vliv na míru společného hlasování.

Závěr

Cílem tohoto článku bylo provést první průzkumovou studii struktury hlasování v Senátu v letech 1998–2010 a jeho srovnání s Poslaneckou sněmovnou, a to se zaměřením na odhalení příčin jednotnosti hlasování a složení legislativních koalic pomocí mnohonásobného regresního modelování. Bylo zjištěno, že kluby v Poslanecké sněmovně i v Senátu jsou podobně jednotné, i když tento závěr může být zkreslen různou četností nedůležitých hlasování v obou komorách. Dále platí, že jednotnost hlasování je poměrně stabilní v čase, přičemž stabilita je poněkud vyšší v Senátu. Možnou příčinou je větší personální kontinuita složení Senátu. Rovněž bylo zjištěno, že Senát jako celek přijímá rozhodnutí zpravidla větší většinou než Poslanecká sněmovna. To je dáno tím, že zatímco v Poslanecké sněmovně hlasují strany proti sobě, takže výsledky hlasování jsou často těsné, v Senátu hlasují častěji společně.

Mnohonásobné regresní modely jednotnosti hlasování odhalily, že přítomnost ideologicky blízkých klubů, podíl nově zvolených senátorů ani podíl senátorů s funkcemi nemá vliv na jednotnost hlasování senátorských klubů. Toto zjištění ale může být výsledkem nedokonalé operacionalizace těchto konceptů. Naopak platí, že vládní kluby jsou při hlasování jednotnější než opoziční, přičemž tento vztah je slabší v Senátu než v Poslanecké sněmovně. To odpovídá teoretickému očekávání, neboť Senát má celkově slabší vztah k vládě oproti Poslanecké sněmovně. Vliv velikosti klubu na jednotnost hlasování je podmíněn vládním statusem strany: velké kluby vládních stran jsou méně jednotné než malé, u klubů opozičních je tomu právě naopak.

Dále bylo zjištěno, že politické strany spolu hlasují podobně často v Poslanecké sněmovně i v Senátu, i to může být ale zkresleno různou četností nedůležitých hlasování v obou komorách. I v Senátu je přitom patrný vzor vládních koalic: příslušnost dvojice stran k vládní koalici ovlivňuje četnost společného hlasování ve stejné míře v Poslanecké sněmovně i v Senátu. Zároveň platí, že pokud jsou dvě strany ve vládě, nemá jejich ideologická vzdálenost velký vliv na míru společného hlasování. Ideologická vzdálenost ji ovlivňuje pouze u opozičních stran, přičemž v Poslanecké sněmovně to platí více než v Senátu. To je ve výrazném rozporu s teoretickými očekáváními. Velikost stran nemá v obou komorách prakticky žádný vliv na četnost společného hlasování.

Provedli jsme první systematické srovnání legislativního chování členů obou komor totožnými metodologickými nástroji na srovnatelném datovém základu. I přes řadu slabých míst našeho výzkumného designu, daných zejména nedostupností některých dat, můžeme říct, že mnohonásobné regresní modelování a jeho výsledky zásadním způsobem prohlubují naše porozumění chování senátorů v komparaci s poslanci vzhledem k teoretickým očekáváním daným dosavadní odbornou literaturou. Ukázali jsme, že senátoři se chovají v řadě ohledů odlišně, než bychom očekávali od zákonodárců v komoře, kde aktéři sami nemohou aktivněji ovlivňovat nastolování agendy a jejich rozhodnutí mohou být navíc následně přehlasována. Vzorek vládních koalic je jasně patrný i v Senátu, ačkoli senátoři sami nemají tak bezprostřední vztah k existující vládě jako poslanci. Protože v Senátu je obecně „méně v sázce“, měli bychom pozorovat relativně větší roli ideologické pozice senátorských klubů oproti dělení na vládu a opozici. Přitom se několika různými způsoby ukázalo, že Senát jako celek přijímá rozhodnutí nezvykle konsensuálně. Senátorské kluby jsou ochotny hlasovat společně bez ohledu na ideologický profil relativně častěji než kluby poslanecké.

Osobní rozhovory autorů s jednotlivými senátory ukazují, že tito aktéři mnohdy vnímají (nebo to alespoň deklarují) Poslaneckou sněmovnu jako arénu stranického boje a působiště profesionálního lobbingu, zatímco Senát vidí jako instituci, která drobnou prací zvyšuje kvalitu návrhů legislativy. Je možné spekulovat, že jejich pocit sounáležitosti se Senátem jako se specifickým sociálním agregátem v některých případech převyšuje jejich identifikaci se stranou. Prověření této hypotézy je rozhodně námětem na další výzkum hlasování v horní komoře českého parlamentu.

Na tento článek lze dále navázat velkým množstvím způsobů. Do budoucna lze hlasování v obou komorách českého parlamentu rigorózněji srovnávat po vytyčení těch hlasování, při nichž obě komory rozhodovaly o stejných návrzích zákona v totožném znění. Protože podmínkou projednávání návrhu zákona v Senátu je jeho schválení Poslaneckou sněmovnou, bylo by navíc třeba pracovat pouze s návrhy zákonů, které schválily obě komory. V takovém případě by totiž bylo možné vyloučit odlišný věcný význam hlasování jakožto jednu z potenciálních příčin rozdílů v legislativním chování. Každopádně by ale bylo žádoucí vytyčovat hlasování, která lze klasifikovat z hlediska průběhu legislativního procesu jako málo důležitá.

Velmi přínosné by bylo přesunutí analýzy z agregované na individuální úroveň, což by umožnilo dokonalejší operacionalizaci některých proměnných (například zastávání funkcí v orgánech dané komory) a odstranilo zkreslení dané agregací proměnných na úroveň stran. Taková výzkumná strategie ovšem v praxi naráží na problém velmi omezené dostupnosti informací o individuálních politických postojích zákonodárců. Rovněž by bylo možné sledovat proměny struktury hlasování v rámci jednotlivých funkčních období například v souvislosti s defekcí zákonodárců. V neposlední řadě by bylo možné v případě Senátu replikovat zahraniční výzkumy, které sledují podmíněnost legislativního chování zákonodárce sociálními, ekonomickými a demografickými charakteristikami jeho obvodu. Žádoucí je samozřejmě využít relativně velmi dobré dostupnosti výsledků hlasování v obou komorách českého parlamentu a zasadit jeho výzkum do mezinárodního rámce.

KAMIL GREGOR je doktorským studentem politologie na Masarykově univerzitě. Zabývá se aplikací kvantitativních metod v sociálních vědách a hlasováním politických reprezentantů v zastupitelských sborech. Působí rovněž jako datový analytik.

VLASTIMIL HAVLÍK je odborným asistentem na katedře politologie Masarykovy univerzity. Odborně se zaměřuje na zkoumání systémů politických stran, českou politiku a evropské politiky stran. Zastává funkci studijního poradce.

Literatura

- Ágh, Atilla (ed.). 1994. *The Emergence of East Central European Parliaments: The First Steps*. Budapešť: Hungarian Centre of Democracy Studies Foundation.
- Andeweg, Rudy B. 1992. „Executive-Legislative Relations in the Netherlands: Consecutive and Coexisting Patterns.“ *Legislative Studies Quarterly* 17 (2): 161–182.
- Andeweg, Rudy B., Jacques Thomassen. 2010. „Parhways to Party Unity: Sanctions, Loyalty, Homogeneity and Division of Labour in the Dutch Parliament.“ *Party Politics* 17 (5): 655–672.
- Andrews, Josephine T. 2002. *When Majorities Fail: The Russian Parliament, 1990–1993*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aydelotte, William O. 1963. „Voting Patterns in the British House of Commons in the 1840s.“ *Comparative Studies in Society and History* 5 (2): 134–163.
- Baron, David, John Ferejohn. 1989. „Bargaining in Legislatures.“ *American Political Science Review* 83 (4): 1181–1206.
- Black, Duncan. 1958. *The Theory of Committee and Elections*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bowler, Shaun, David M. Farrell, Richard S. Katz (eds.). 1999. *Party Discipline and Parliamentary Government*. Columbus: Ohio State University Press.
- Bowler, Shaun. 2002. „Parties in Legislatures: Two Competing Explanations.“ Pp. 157–179 in Russel J. Dalton, Martin P. Wattenberg (eds.). *Parties without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.

- Clausen, Aage. 1973. *How Congressmen Decide: A Policy Focus*. New York: St. Martin's Press.
- Coppedge, Michael. 1994. *Strong Parties and Lame Ducks: Presidential Partyarchy and Factionalism in Venezuela*. Stanford: Stanford University Press.
- Cox, Garry W., Mathew D. McCubbins. 1993. *Legislative Leviathan. Party Government in the House*. Berkeley: University of California Press.
- Cox, Garry W., Mathew D. McCubbins. 2005. *Setting Agenda: Responsible Party Government in the U. S. House of Representatives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crowe, Edward. 1983. „Consensus and Structure in Legislative Norms: Party Discipline in the House of Commons.“ *The Journal of Politics* 45 (4): 907–931.
- Crowe, Edward. 1986. „The Web of Authority: Party Loyalty and Social Control in the British House of Commons.“ *Legislative Studies Quarterly* 11 (1): 161–185.
- Davidson-Schmich, Louise K. 2003. „The Development of Party Discipline in New Parliaments: Eastern German State Legislatures 1990–2000.“ *The Journal of Legislative Studies* 9 (4): 88–101.
- Denzau, Arthur, Robert Mackay. 1983. „Gatekeeping and Monopoly Power of Committees.“ *American Journal of Political Science* 27 (4): 740–761.
- Depauw, Sam. 1995. „Parliamentary Party Cohesion and the Scarcity of Sanctions in the Belgian Parliament, 1991–95.“ *Res Publica* 1 (1): 15–39.
- Depauw, Sam. 2003. „Government Party Discipline in Parliamentary Democracies: The Cases of Belgium, France and the United Kingdom in the 1990s.“ *The Journal of Legislative Studies* 9 (4): 130–146.
- Di Palma, Giuseppe. 1977. *Surviving without Governing: Italian Parties in Parliament*. Berkeley: The University of California Press.
- Döring, Herbert. 2001. „Parliamentary Agenda Control and Legislative Outcomes in Western Europe.“ *Legislative Studies Quarterly* 26 (1): 145–165.
- Enelow, James, Melvin Hinich. 1984. *The Spatial Theory of Voting*. New York: Cambridge University Press.
- Essaiasson, Peter, Knut Heidar (eds.). 2000. *Beyond Westminster and Congress: The Nordic Experience*. Columbus: Ohio State University Press.
- Fenno, Richard F. 1973. *Congressmen in Committees*. Boston: Little Brown and Company.
- Fiorina, Morris P. 1974. *Representatives, Roll Calls, and Constituencies*. Lexington: Heath.
- Gregor, Kamil, Michal Pink. 2011. „Senátní volby 2010 a voličské přesuny mezi prvním a druhým kolem.“ *Středoevropské politické studie* 13 (2–3): 220–245.
- Hix, Simon. 2001. „Legislative Behaviour and Party Competition in European Parliament: Application of Nominate to the EU.“ *Journal of Common Market Studies* 39 (4): 663–688.
- Hix, Simon. 2002. „Parliamentary Behaviour with Two Principals: Preferences, Parties, and Voting in the European Parliament.“ *American Journal of Political Science* 46 (3): 688–698.
- Hix, Simon. 2004. „Electoral Institutions and Legislative Behavior: Explaining Voting Defection in the European Parliament.“ *World Politics* 56 (2): 194–223.
- Hix, Simon, Amy Kreppel, Abdul Noury. 2003. „The Party System in the European Parliament: Collusive or Competitive.“ *Journal of Common Market Studies* 41 (2): 309–331.
- Hix, Simon, Abdul Noury. 2009. „After Enlargement: Voting Patterns in the Sixth European Parliament.“ *Legislative Studies Quarterly* 34 (2): 159–174.
- Hix, Simon, Abdul Noury. 2010. „Government-Opposition or Left-Right? The Institutional Determinants of Voting in Fourteen Parliaments.“ Příspěvek přednesený na the Annual Conference of the American Political Science Association. Chicago, 26. 4. 2010.

- Hix, Simon, Abdul Noury, Gérard Roland. 2005. „Power to the Parties: Cohesion and Competition in the European Parliament, 1979–2001.“ *British Journal of Political Science* 35 (2): 209–234.
- Hix, Simon, Abdul Noury, Gérard Roland. 2006. „Dimensions of Politics in the European Parliament.“ *American Journal of Political Science* 50 (2): 494–511.
- Hix, Simon, Abdul Noury, Gérard Roland. 2007. *Democratic Politics in the European Parliament*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hix, Simon, Abdul Noury, Gérard Roland. 2009. „Voting Patterns and Alliance Formation in the European Parliament.“ *Philosophical Transactions of the Royal Society* 364: 821–831.
- Huber, John D. 1996. *Rationalizing Parliament. Legislative Institutions and Party Politics in France*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chytilík, Roman. 2005a. „České senátní volby. Podněty, výsledky, alternativy.“ Pp. 105–115 in Břetislav Dančák, Petr Fiala, Vlastimil Havlík (eds.). *Evropeizace: Nové téma politologického výzkumu*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity.
- Chytilík, Roman. 2005b. „Volby 2004 a strategické účinky volebních systémů.“ *Středoevropské politické studie* 6 (1): 13–25.
- Chytilík, Roman, Otto Eibl. 2011. „České politické strany v politickém prostoru.“ *Sociologický časopis* 47 (1): 61–88.
- Ingall, Rachael E., Brian F. Crisp. 2001. „Determinants of Home Style: The Many Incentives for Going Home in Colombia.“ *Legislative Studies Quarterly* 26 (3): 487–512.
- Jackson, Keith. 1987. *The Dilemma of Parliament*. Auckland: Allen and Unwin.
- Jun, Hae-Won, Simon Hix. 2009. „Party Competition in the Parliamentary Arena: The Case of the Korean National Assembly.“ *Party Politics* 15 (6): 667–694.
- Kolář, Petr. 2006. „Některé aspekty legislativního procesu v České republice.“ *CEVRO Revue* [online] 5 (5) [cit. 7. 6. 2012]. Dostupné z: www.cevro.cz/cs/cevrorevue/aktualni-cislo-on-line/2006/5/67189-nektere-aspekty-legislativniho-procesu-ceske.html.
- Kopecký, Petr. 1995. „Factionalism in Parliamentary Parties and Democratization in the Czech Republic.“ Pp. 138–151 in Richard Gillespie, Lourdes Lopez Nieto, Michael Waller (eds.). *Factional Politics and Democratization*. Londýn: Routledge.
- Kopecký, Petr. 2000. „The Limits of Whips and Watchdogs in the Czech Republic.“ Pp. 177–194 in Knut Heidar, Ruud Koole (eds.). *Parliamentary Party Groups in European Democracies*. Londýn: Routledge.
- Kopecký, Petr, Pavel Hubáček, Petr Plecítý. 1996. „Politické strany v českém Parlamentu (1992–1996): organizace, chování, vliv.“ *Sociologický časopis* 32 (4): 439–456.
- Krehbiel, Keith. 1998. *Pivotal Politics: A Theory of U. S. Lawmaking*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lebeda, Tomáš, Klára Vlachová, Blanka Řeháková. 2009. *První volby do Senátu: analýza voleb do Senátu Parlamentu České republiky v roce 1996*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Linek, Lukáš, Tomáš Lacina. 2011. „Co ovlivňuje jednotnost hlasování českých poslaneckých klubů?“ *Politologický časopis* 18 (2): 91–110.
- Linek, Lukáš, Petra Rakušanová. 2002. *Parties in the Parliament. Why, When and How do Parties Act in Unity? Parliamentary Party Groups in the Chamber of Deputies in the Years 1998–2002*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Linek, Lukáš, Petra Rakušanová. 2005. „Why Czech Parliamentary Groups Vote Less Unitedly. The Role of Frequent Voting and Big Majorities in Passing Bills.“ *Sociologický časopis* 41 (3): 423–442.
- Lowell, Lawrence A. 1902. „The Influence of Party Upon Legislation in England and America.“ *Annual Report of the American Historical Association* 1 (1): 321–543.

- Lyons, Pat, Tomáš Lacina. 2009. „An Examination of Legislative Roll-Call Voting in the Czech Republic Using Spatial Models.“ *Sociologický časopis* 45 (6): 1155–1190.
- MacRae, Duncan. 1958. *Dimensions of Congressional Voting*. Berkeley: University of California Press.
- Malcová, Karolína. 2010. „Analýza senátních voleb pohledem mikroúrovně vybraných obvodů neúspěšných pro ODS.“ *Politologická revue* 5 (2): 77–101.
- Malloy, Jonathan. 2003. „High Discipline, Low Cohesion? The Uncertain Patterns of Canadian Parliamentary Party Groups.“ *The Journal of Legislative Studies* 9 (4): 116–129.
- Mainwaring, Scott, Aníbal Pérez-Liñán. 1997. „Party Discipline in the Brazilian Constitutional Congress.“ *Legislative Studies Quarterly* 22 (4): 107–136.
- Masuyama, Mikitaka. 2000. „Is the Japanese Diet Consensual?“ *The Journal of Legislative Studies* 6 (1): 9–28.
- Marsh, David, John R. Hibbing. 1987. „Accounting for the Voting Patterns of British MPs on Free Votes.“ *Legislative Studies Quarterly* 12 (2): 275–297.
- Mayhew, David R. 1974. *Congress: The Electoral Connection*. New Haven: Yale University Press.
- Morgenstern, Scott. 2004. *Patterns of Legislative Politics: Roll-Call Voting in Latin America and the United States*. New York: Cambridge University Press.
- Mughan, Anthony. 1990. „Midterm Popularity and Governing Party Dissension in the House of Commons, 1959–1979.“ *Legislative Studies Quarterly* 15 (3): 341–356.
- Murray, Christina, Lia Nijzink. 2002. *Building Representative Democracy. South Africa's Legislatures and the Constitution*. Cape Town: The European Union Parliamentary Support Programme.
- Myagkov, Michail G., Roderick D. Kiewiet. 1996. „Czar Rule in the Russian Congress of Peoples Deputies?“ *Legislative Studies Quarterly* 12 (1): 3–40.
- Navrátil, Vojtěch. 2010. „Výsledky druhého kola senátních voleb 1996–2008: Kdo, proti komu, odkud a jak.“ *Středoevropské politické studie* 7 (1): 79–98.
- Norton, Philip. 1975. *Dissension in the House of Commons 1945–1974*. Londýn: Macmillan.
- Norton, Philip. 2003. „Cohesion without Discipline: Party Voting in the House of Lords.“ *The Journal of Legislative Studies* 9 (4): 57–72.
- Noury, Abdul, Elena Mielcova. 2005. „Electoral Performance and Voting Behaviour. Evidence from the Czech Parliament 1992–2002.“ *Center on Institutions and Governance Working Paper* 8. Berkley: Institute of Government Studies, University of California.
- Olson, David M. 1994. „The New Parliaments of New Democracies: The Experience of the Federal Assembly of the Czech and Slovak Federal Republic.“ Pp. 35–47 in Atilla Ágh (ed.). *The Emergence of East Central European Parliaments: The First Steps*. Budapešť: Hungarian Centre of Democracy Studies Foundation.
- Oppello, Walter C. 1986. „Portugal's Parliament: An Organisational Analysis of Legislative Performance.“ *Legislative Studies Quarterly* 11 (3): 291–319.
- Owens, John. E. 2003. „Explaining Party Cohesion and Discipline in Democratic Legislatures: Purposiveness and Context.“ *The Journal of Legislative Studies* 9 (4): 12–40.
- Ozbudun, Ergun. 1970. *Party Cohesion in Western Democracies: A Casual Analysis*. Beverly Hills: Sage.
- Patzelt, Werner J. 2003. „Party Cohesion and Party Discipline in German Parliaments.“ *The Journal of Legislative Studies* 9 (4): 102–115.
- Poole, Keith T. 2005. *Spatial Models of Parliamentary Voting*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Poole, Keith T., Howard Rosenthal. 1997. *Congress: A Political Economic History of Roll Call Voting*. Oxford: Oxford University Press.
- Poole, Keith T., Howard Rosenthal. 2007. *Ideology and Congress*. New Brunswick: Transaction Publishers.

- Ragin, Charles. 1987. *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Berkeley: University of California Press.
- Remington, Thomas F., Steven S. Smith. 1995. „The Development of Parliamentary Parties in Russia.“ *Legislative Studies Quarterly* 20 (4): 457–489.
- Remington, Thomas F., Steven S. Smith. 1998. „Electoral Institutions and Party Cohesion in the Russian Duma.“ *Journal of Politics* 60 (2): 417–439.
- Reschová, Jana. 1994. „Parliaments and Constitutional Change: The Czechoslovak Experience.“ Pp. 55–68 in Atilla Ágh (ed.). *The Emergence of East Central European Parliaments: The First Steps*. Budapešť: Hungarian Centre of Democracy Studies Foundation.
- Rice, Stuart A. 1925. „The Behavior of Legislative Groups. A Method of Measurement.“ *Political Science Quarterly* 40 (1): 60–72.
- Rosenthal, Howard, Erik Voeten. 2004. „Analyzing Roll Calls with Perfect Spatial Voting: France 1945–1958.“ *American Journal of Political Science* 48 (3): 620–632.
- Saalfeld, Thomas. 1990. „The West German Bundestag after 40 Years.“ *West European Politics* 13 (3): 68–89.
- Skjæland, Asbjørn. 2001. „Party Cohesion in the Danish Parliament.“ *The Journal of Legislative Studies* 7 (2): 35–56.
- Stjernquist, Nils, Bo Bjurnulf. 1970. „Party Cohesion and Party Cooperation in the Swedish Parliament in 1964 and 1966.“ *Scandinavian Political Studies* 5 (5): 129–164.
- Škop, Michal. 2011. „Voting records from Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic since 1993“. *KohoVolit.eu* [online]. [cit. 3. 6. 2012]. Dostupné z: https://scraperwiki.com/scrapers/cz_parliament_voting_records_retrieval.
- Škop, Michal. 2012. „Voting records from Senate of the Parliament of the Czech Republic since 1998“. *KohoVolit.eu* [online]. [cit. 3. 6. 2012]. Dostupné z: https://scraperwiki.com/scrapers/cz_senate_voting_records_retrieval.
- Manifesto Project Database* [online]. 2012. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung [cit. 3. 6. 2012]. Dostupné z: <https://manifesto-project.wzb.eu>.
- Wilson, Woodrow. 1885. *Congressional Government*. New York: Meridian Books.
- Wood, Pitzer. 1979. „Parties, Coalitions, and Cleavages: A Comparison of Two Legislatures in Two French Republics.“ *Legislative Studies Quarterly* 4 (2): 197–226.